

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย

ได้กล่าวมาแล้วว่า ปัญหาพื้นฐานทางการเมืองของไทยประการหนึ่งก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความสำเร็จของการปกครองระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ จากประวัติศาสตร์การเมืองไทยนับแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ชี้ให้เห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยของไทยต้องล้มลุกคลุกคลานเสมอมา โดยมีการ กบฏ ปฏิวัติ รัฐประหาร และยึดอำนาจโดยอาศัยการสนับสนุนของทหารอยู่เนือง ๆ ประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้ อาจอธิบายได้โดยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองได้ว่า เนื่องจากวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยที่เป็นอยู่ มีลักษณะไม่สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ จากการวิจัยที่ผ่านมาได้พบว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยมีทั้งแบบประชาธิปไตยและแบบเผด็จการ โดยมีลักษณะค่อนข้างไปในทางเผด็จการ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณากันว่า โดยทั่วไปนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นอย่างไร มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อระบอบประชาธิปไตย อย่างไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น และมีปัจจัยใดบ้างที่เป็นตัวกำหนดลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยให้เป็นเช่นนั้น

ก่อนอื่นจะขออธิบายเสียก่อนว่า มีปัจจัยใดบ้างที่เป็นเงื่อนไขกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย ดังนี้

ก. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง

สิ่งดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากมรดกตกทอดทางประวัติศาสตร์ และมีผลต่อสภาพสังคมโดยทั่วไปในปัจจุบัน

ลักษณะสังคมไทยมีความคล้ายคลึงกับประเทศกำลังพัฒนาโดยทั่วไป ในความหมายที่ว่า ระบบการเมือง ระบบสังคม และระบบเศรษฐกิจ มีลักษณะผสมกันระหว่างส่วนที่ล้าสมัยอัน

เป็นผลต่อเนื่องจากระบบดั้งเดิม กับส่วนที่เป็นสมัยใหม่ อันเป็นส่วนที่รับมาจากประเทศที่พัฒนาแล้วของตะวันตก กล่าวคือ ในทางเศรษฐกิจ โครงสร้างส่วนใหญ่ของสังคมมีลักษณะเป็นสังคมการเกษตร ส่วนการอุตสาหกรรมนั้นยังอยู่ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนา ความเจริญและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมีน้อย ประชาชนมีความไม่เท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจ ในทางการเมือง มีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ระหว่างชนส่วนใหญ่ของประเทศ กับชนชั้นนำของสังคม อันเป็นผลมาจากชนส่วนใหญ่ของประเทศ เคยชินกับระบบสังคมแบบเก่า ค่านิยมแบบเก่า คุณเคยอยู่กับระเบียบประเพณีแบบเก่า ผิดกับชนชั้นนำที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นผลให้ผู้นำของสังคมทำตัว เป็นเสมือนผู้กำหนดความเป็นไปของชนส่วนใหญ่และสังคม¹

โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมไทยมีลักษณะเช่นกล่าวมาของโคลแมน คือ เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนมากกว่าสี่ในห้าของประชากรทั้งหมดอยู่ในชนบท พวกที่อยู่ในสังคมเมือง ได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจ และข้าราชการ การค้าขายส่วนใหญ่อยู่ในมือของชาวจีน ซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลทางการค้าและเศรษฐกิจ สภาพสังคมเช่นนี้เป็นผลมาจากมรดกตกทอดแก่ประวัติศาสตร์ ซึ่งจะมีอิทธิพลในการกำหนดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ของคนไทยส่วนใหญ่มาเรื่อยจนปัจจุบันนี้ กล่าวคือ ชาวไทยส่วนใหญ่จะมีความยึดมั่นในระบบอำนาจนิยม และระบบเจ้าขุนมูลนาย การอ่อนน้อมยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจ การยึดถือความแตกต่างระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม การยอมรับว่าการปกครองและการบริหารประเทศเป็นเรื่องของหลวง ตลอดจนการยึดถือเชื่อมั่นในแนวประเพณีแบบเดิม ฯลฯ ดังจะเห็นได้จาก คำกล่าวต่าง ๆ อาทิ "เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด แค่อยาซัดใจท่านให้พาดหมอง" กิติ หรือ "โคขื่นขอให้ป็นเจ้าคนนายคน" กิติ ความเชื่อมั่นในค่านิยมเช่นนี้ ชี้ให้เห็นถึงการ

1

James S. Coleman, "The Political System of the Developing Areas," in The Politics of the Developing Areas, ed. by Gabriel A. Almond and James S. Coleman (Princeton : Princeton University Press, 1960), p. 25.

ยอมรับในฐานะทางสังคมที่แตกต่างกันของคนไทย แม้แต่ในวงราชการเองก็มีแนวความคิดในลักษณะนี้ และยังคงหมายให้ผู้นับปฏิบัติตนเองเช่นกัน โดยถือว่า การเป็นเจ้าของคนเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าสูงสุด จะเห็นได้จาก ข้าราชการที่มีตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับอำนาจ ผลประโยชน์ มักจะได้รับการยกย่องจากคนทั่วไปและในหมู่เพื่อนฝูงจากข้อเท็จจริงดังกล่าว คือ ระบบสังคมที่อยู่บนฐานของการเกษตร ความยึดมั่นในระบบประเพณีดั้งเดิม การยอมรับในความแตกต่างในค่าของความเป็นคน การยอมรับในอำนาจและความเป็นอภิสิทธิ์ชน ความผูกพันในระบบเจ้าขุนมูลนาย ทั้งในหมู่ประชาชนและข้าราชการเองที่มีต่อรัฐบาลและระบบราชการ ยอมรับให้วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยมีลักษณะที่ยอมรับในแนวความคิดของอำนาจนิยม ปฏิเสธหลักแห่งความเสมอภาคของมนุษย์และมีระดับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองต่ำ เพราะเห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของตน แต่เป็นเรื่องของรัฐบาล ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยเป็นแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะ เป็นอุปสรรคต่อการอยู่รอดหรือความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตยของไทย

ข. พุทธศาสนา และบุคลิกภาพ อุนิสัยของคนไทย

นอกจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองของไทยจะเป็นเงื่อนไขกำหนดวัฒนธรรมทางการเมือง อันเป็นผลมาจากการสืบต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์แล้ว ศาสนาพุทธและบุคลิก อุนิสัยของคนไทยยังมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการกำหนด ทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ของมนุษย์ที่มีต่อสังคมอย่างมาก

การที่จะวิเคราะห์ว่า พุทธศาสนาจะมีผลต่อทัศนคติ แนวความคิด ความเชื่อ ในการดำเนินชีวิตของคนไทยอย่างไรนั้น จำต้องพิจารณาว่า แก่นแท้ของพุทธศาสนานั้น ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา (ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงแท้ ชีวิตนี้เป็นทุกข์ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีตัวตน) โดยเน้นหลักปฏิบัติคือ ละความชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตใจให้สงบใส แนวความคิด

ดังกล่าว มีอิทธิพลต่อทัศนคติคนไทยในแง่ที่ว่า มนุษย์เกิดมาในชาตินี้เพื่อชาติให้ชนักรวมที่
 ได้สร้างไว้แต่ชาติก่อน ๆ ตามกฎแห่งกรรม ชีวิตนี้จึง เป็นทุกข์ เพื่อให้ชาติหน้ามีชีวิตที่ดีขึ้น
 สบายขึ้น จำเป็นจะต้องทำบุญกุศลให้มากที่สุด เพื่อชาติหน้าต่อไป จนถึงขั้นนิพพาน ให้
 พ้นจากวิภวสงสาร ในทางปฏิบัติ คนไทยส่วนใหญ่ซึ่งนับถือพุทธศาสนา (ราวร้อยละ 95)
 เมื่อเผชิญกับปัญหาความทุกข์ยาก ความไม่เป็นธรรมในสังคม ก็จะเอาหลักธรรมของพุทธศาสนา
 เป็นที่พึ่งและยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยเชื่อว่า ที่ตนต้อง เป็นเช่นนี้ เพราะสร้างกรรมไม่ดีไว้
 ในชาติก่อน หรือ วันนี้ไม่วันหน้าอาจจะดีขึ้นได้แล้วแต่ดวง แล้วแต่โชค ตามกฎแห่งกรรม
 คนไทยจึงยอมรับและทนต่อสภาพดังกล่าว คนไทยไม่สนใจที่จะเรียกร้องและแก้ปัญหาความ
 ทุกข์ยากให้รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องแก้ไขความทุกข์ยากให้กับตน คนไทย
 ส่วนใหญ่จึงไม่สนใจที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง กลายเป็นคนหนีโลก ไม่ต่อสู้
 และเรียกร้อง เพื่อให้เกิดความถูกต้องและเป็นธรรม การเมืองในสายตาของประชาชนจึงไม่
 ใช่ว่าที่กิจกรรมของคุณ แต่เป็นเรื่องของชนชั้นปกครอง และระบบราชการเท่านั้น ฉะนั้น
 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจึงไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ในแง่ที่ว่า คนไทยมีความ
 สำนึกในหน้าที่พลเมืองน้อย ไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง ฯลฯ ความสำเร็จของ
 ระบบประชาธิปไตยจึงยากที่จะเกิดขึ้นได้

นอกจากนี้ ลัทธิไสยศาสตร์ ยังคงมีอิทธิพลอย่างแรงกล้าในสังคมไทย การยึดถือ
 เชื้อมั่นในเครื่องรางของขลัง เช่น ไห้ภูคณีวิญญาน ฯลฯ อันเป็นลัทธิที่เชื่อในภูคณีวิญญาน
 อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของลัทธิพราหมณ์ ก็มีอิทธิพลในการกำหนดทัศนคติ และพฤติกรรมทาง
 การเมืองเช่นกัน ทำให้คนไทยมีความเชื่อมงาย ไม่มีเหตุผล ไม่ยอมรับในสภาพความเป็น
 จริงที่มีเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์

ส่วนบุคลิกอุปนิสัยของคนไทยนั้น ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการอบรมสั่งสอนใน
 ระดับครอบครัว ซึ่งยึดถือในระบบอาวุโส กล่าวคือ ผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นผู้ที่ควรจะได้รับ
 การยกย่องนับถือมากที่สุด ผู้อาวุโสน้อยกว่าจำเป็นต้องเคารพและเชื่อฟัง จะขัดแย้งโต้เถียง
 ไม่ได้ ลูกต้องเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ราษฎรต้องเชื่อฟังผู้ปกครอง ซึ่งเป็นผู้กำหนดและรับผิดชอบ

ในกิจการต่าง ๆ แทนราษฎร คำสั่งของผู้ปกครองนั้นจะต้องได้รับการปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข ความเชื่อในระบบอาวูโส¹ มีอิทธิพลแผ่กว้างจนถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา แม้ปัจจุบันนี้บางมหาวิทยาลัย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เฉพาะคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น ยังคงยึดถือใช้ระบบอาวูโสเป็นหลักในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่ รุ่นน้อง ลักษณะเช่นนี้สามารถขยายโครงสร้างและบทบาท และมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยในปัจจุบันได้ การถ่ายทอดทัศนคติความเชื่อที่ยอมรับในอำนาจตามระบบอาวูโส ประกอบกับหลักธรรมในทางพุทธศาสนาในเรื่องกฎแห่งกรรม ทำให้คนไทยมีทัศนคติและพฤติกรรมที่ผลักดันตัวเองออกจากสังคม ไม่สนใจและไม่รับรู้ในสภาพสังคม ความเป็นตัวของตัวเองของคนไทยโดยไม่สนใจโลกภายนอกเช่นนี้ ทำให้คนไทยเป็นคนที่พยายามอดกลั้น ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ไม่ยอมรับการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ ระบบอาวูโสเป็นการเน้นให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคกันของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ ชี้ให้เห็นสภาพที่ขัดต่อการพัฒนาของวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย จึงเป็นการยากที่ประชาธิปไตยของไทยจะสำเร็จได้

ค. ทหารกับการเมืองไทย

นับแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เวทีการเมืองของไทยส่วนใหญ่อยู่ในมือของทหารเรื่อยมา ทหารได้ใช้กำลังเข้ายึดอำนาจไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าเป็นประเพณีของไทยอยู่เกือบตลอดมาที่มีลักษณะของการใช้อำนาจจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง ประชาชนเป็นแต่เพียงผู้รับในการเปลี่ยนแปลง และผลของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น

¹ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการวิจัยเรื่อง ลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย (พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2515), หน้า 42-3, 37.

ประชาชนไม่มีโอกาสที่จะเข้าใจการเมือง โดยเฉพาะการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่แท้จริง¹ ดังจะเห็นได้จากรายงานการวิจัยของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่พบว่า คนไทยร้อยละ 49.88 ไม่ทราบว่าประชาธิปไตยคืออะไร แต่ทราบว่าประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยถึงร้อยละ 58.76² รวมทั้งในส่วนของประชาชนเองที่ยอมรับในความคิดแบบอำนาจนิยม ความเข้มแข็งของผู้นำ และระบบอาวุโส ประกอบกับ ทหารเป็นองค์กรเดียวในสังคมที่มีการจัดองค์การอย่างเป็นระเบียบ มีอาวุธอยู่ในมือ และภาวะที่ปราศจากองค์การการเมืองใด ๆ ในระบบที่จะเป็นคู่แข่งได้ จึงทำให้โอกาสที่ระบบการเมืองไทยจะมีประสบการณ์ต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงและเป็นระยะเวลายาวนานพอที่จะให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าใจได้บ้างไม่มากนักน้อยนั้น เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่หาได้ยาก ทหารจึงประสบความสำเร็จในการยึดอำนาจเรื่อยมา

เหตุผลในประการที่สองที่สนับสนุนให้ทหารประสบความสำเร็จในการยึดอำนาจอยู่เสมอ ได้แก่ แกมรดกทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญของความอยู่รอดและความมั่นคงของชาติอยู่เสมอมา คุณสมบัติของผู้นำ คือ ความเป็นนักรบ เข้มแข็งเด็ดขาด³

¹ "การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยการยึดอำนาจ การปฏิวัติเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งผิดแนวของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น อาจสรุปได้ว่าประเทศไทยยังไม่เคยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง" โปรดคุรายละเอียดในลิติต ชิรเวคิน, "การเมืองไทยกับประชาธิปไตย," รัฐศาสตร์สาร, 1 (มีนาคม - เมษายน, 2516) : 1-23.

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการวิจัยเรื่องลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย, : 78, 81.

³ เสน่ห์ จามริก, "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคมน," วารสารธรรมศาสตร์ 3 (ตุลาคม, 2516), : 162-163.

รัฐมุงที่จะเลี้ยมสอนให้ประชาชนยอมรับในค่านิยมแบบทหาร เพื่อสร้างไว้ซึ่งคุณค่าสูงสุด คือ เอกราชและความมั่นคงของประเทศ ความสัมพันธ์ทางด้านอำนาจระหว่างประชาชน กับ ผู้นำ เป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์ในทางเดียว ผลที่ตามมาก็คือ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไทยจะถูกกำหนดโดยเบื้องบน หรือชนชั้นปกครอง ในสายตาของชนชั้นปกครองนั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เริ่มหรือถูกกระตุ้นจากประชาชนจะถูกพิจารณาในขั้นแรกก่อนว่า เป็นอันตรายต่อเสถียรภาพความมั่นคงและความสามัคคีภายในชาติ อาจกล่าวได้ว่า ผู้นำทางทหารนั้นไม่เชื่อว่า การปกครองแบบประชาธิปไตยจะเหมาะสมสำหรับเมืองไทย จึงเป็นเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ประชาธิปไตยของไทยถูกทำลายลงตลอดเวลาโดยไม่ได้รับการต่อต้านจากประชาชนแต่อย่างใด

ในประการที่สาม การยึดอำนาจทางการเมืองนั้น ดูเหมือนจะเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ธรรมดาสามัญในสายตาของประชาชน และมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา คือใน พ.ศ. 2031 - 2310 มีการกบฏเพื่อชิงราชบัลลังก์และการปะทะกันอย่างน้อย 70 ครั้ง เฉลี่ยแล้ว 9 ปีต่อครั้ง¹ ฉะนั้น ในสมัยปัจจุบัน เมื่อเกิดการยึดอำนาจทหารขึ้น ในสายตาของประชาชนส่วนใหญ่แล้วไม่ได้มีความรู้สึกแตกต่างไปจากสิ่งที่เป็นธรรมดาสามัญแต่ประการใดเลย ความรู้สึกดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสนับสนุนให้ทหารเข้ายึดอำนาจการเมืองได้อย่างง่ายดายโดยปราศจากแรงต่อต้านจากประชาชน

นอกจากนี้ ทหารยังได้รับการอบรมที่เน้นหนักในระเบียบ วินัย ชาตินิยม ความสงบและความสามัคคี ตลอดจนหน้าที่และความรับผิดชอบของทหารในด้านป้องกันประเทศ ฉะนั้น ยามใดทหารรู้สึกว่าการปกครองของชาติขาดความสงบ ขาดความสามัคคี อาทิ มีการเงินชววน เรียกร่องของประชาชน การนัดหยุดงาน เป็นต้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ ทหารจะรู้สึกว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ

¹ William J. Siffin, The Thai Bureaucracy : Institutional Change and Development (Honolulu : East-West Center Press, 1966), p.271. อ้างใน ลิขิต ชีร์เวคิน, "การเมืองไทยกับประชาธิปไตย," รัฐศาสตร์สาร 1 (มีนาคม - เมษายน, 2516) : 16.

บ้านเมืองกำลังระส่ำระสาย เป็นการถูกต้องที่จะต้อง เข้ายึดอำนาจ รวมทั้ง สถาบันทางทหารได้รับการพัฒนามากกว่าองคการใด ๆ ในสังคม กล่าวคือ การพัฒนาของกองทัพบกไทยนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมืองในนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกา โดยไทยเป็นมิตรแท้ให้ความร่วมมือมาตลอดเวลา สหรัฐอเมริกาจึงให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ไทยอย่างมาก ตั้งแต่ปี 2508 และสูงสุดในปี 2512¹ สาเหตุอีก 2 ประการนี้จึงทำให้องคการทหารมีความได้เปรียบกว่ากลุ่มหรือองคการอื่น ๆ ในสังคม ในการ เข้ายึดอำนาจการเมือง

กล่าวโดยสรุป ความพร้อมขององคการทหารที่มีมากกว่าองคการอื่น ๆ ในสังคม ตลอดจนเงื่อนไขอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยมาข้างต้น เป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้ทหาร เข้ายึดอำนาจการเมือง ทำรัฐประหาร โดยปราศจากการต่อต้านใด ๆ จากประชาชนนั้น แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยไม่ได้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย โอกาสที่ระบอบประชาธิปไตยจะเจริญงอกงามได้นั้นเป็นสิ่งที่ยาก เพราะทหารจะคุมอำนาจการเมืองไว้แคบๆ เดี่ยว เป็นเผด็จการทางทหาร และจะกีดกันมิให้มีสถาบันทางการเมืองอื่น ๆ เข้ามาสร้างคุณภาพให้ทัดเทียมกับองคการทหารได้

ง. ระบบราชการ

นับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนปัจจุบันนี้ อาจกล่าวได้ว่า ระบบราชการของไทยได้พัฒนาสถานะภาพของตัวเองให้มีบทบาทที่เด่น และมีพลังแข็งแกร่งที่สุดอย่างหนึ่งในสังคมไทย ในความหมายที่หมายถึง เป็นโครงสร้างหรือฐานอำนาจทางการเมืองของสังคมไทย เป็นแกนนำที่คอยกำหนดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ใน

¹ Ibid., : 17, และ พันศักดิ์ วิญญรัตน์, "อนาคตความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา," วารสารธรรมศาสตร์ 3 (พฤษภาคม, 2517) : 194-202.

สังคมไทย¹ ระบบราชการ ในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรทางปัญญา ความคิด และวิทยาการ ในการปกครองและบริหาร เป็นเวทีรองรับการต่อสู้และการแบ่งกลุ่มทางการเมือง และใน ประการสำคัญคือ ระบบราชการจะเป็นสถาบันที่คอยตรวจสอบพลังภายนอกระบบราชการอยู่เสมอ หากพลังทางการเมืองใด จะมาทำลายผลประโยชน์ของระบบราชการแล้ว จะถูก ทำลายลงโดยทันที โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มข้าราชการที่ถืออำนาจเด็ดขาดอยู่ในมือ ดังจะ เห็นได้จาก ระบบราชการจะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ในการต่อสู้ของพรรคการเมือง ในการยอม ได้รับความถูกต้องตามกฎหมายของกลุ่มผลประโยชน์ ทราบใดที่มีวัตถุประสงค์ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อ ระบบราชการ เป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบ และวิธีดำเนินการของกลุ่มเหล่านั้น ลักษณะและอิทธิพลอันทรงอำนาจของระบบราชการ ผนวกกับการประสานผลประโยชน์รวม กันกับผู้มีอำนาจการเมืองไว้ในมือ และผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ จึงเป็นท่านบสกัดกั้นการ เจริญเติบโตของกลุ่มและพลังทางสังคมภายนอกระบบราชการ ทำให้โอกาสที่จะเกิดระบบ

¹ "ระบบราชการ ถือเป็นหลักนำในระบบชีวิต ความเป็นอยู่ของชนชาวไทยมา ช้านาน เป็นจุดศูนย์กลางของค่านิยมและพลังทางการเมือง การบริหารทั้งหมด . . ." ใน เสน่ห์ จามริก, "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม," วารสารธรรมศาสตร์ 3 (ตุลาคม, 2516) . 160-180. และ "โดยแท้จริงระบบการบริหารของเมืองไทยนั้น ทำหน้าที่เป็น พรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในเมืองไทย และเป็นพรรคการเมืองที่แสดงกิจกรรมออกไปอย่าง เกินหน้าเกินตาอย่างเห็นได้ชัด และเป็นพรรคการเมืองซึ่งคลุมระบบและการดำเนินชีวิต ของคนไทยจริง . . ." ธวัช วิชัยดิษฐ์, บันทึกการอภิปรายในสัมมนาการปกครองไทย จัดโดยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ ห้องประชุมคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 15 กรกฎาคม 2517 รัฐศาสตร์สาร, 2 (พฤษภาคม - ตุลาคม, 2517) : 10E.

พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มอิทธิพล ที่มีพื้นฐานจากผลประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในสังคมไทย เป็นไปได้ยาก เมื่อเป็นเช่นนี้โอกาสที่ประชาชนจะได้เรียนรู้และสัมผัสกับการเมืองในระบบประชาธิปไตย รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน การสนใจการเมืองของประชาชนในสังคมไทย จึงถูกจำกัดอยู่ตลอดเวลา โอกาสที่ประชาธิปไตยของไทยจะสำเร็จจึง เป็นไปได้ได้โดยยาก เพราะการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ และรวบอำนาจอันมีศูนย์กลางอยู่ที่ระบบราชการส่วนกลาง เป็นตัวการใหญ่ที่ทำลายการเมืองแบบประชาธิปไตย แต่ส่งเสริมการคงอยู่ของระบบเผด็จการ

จ. กระบวนการให้ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย

อาจกล่าวได้ว่า การให้ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในแง่ที่ว่า ไม่สามารถอธิบายให้ทราบและเข้าใจได้ว่า ประชาธิปไตยนอกจากจะเป็นระบอบการเมืองการปกครอง หรือวิถีทางการเมืองอย่างหนึ่งแล้ว ยังมีความหมายถึง เป็นระบอบการปกครองแบบอุดมคติ และเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตอีกด้วย จึงเป็นปัญหาต่อผู้สอนและผู้เรียนที่ไม่สามารถเข้าใจถึงธรรมชาติที่แท้จริงของประชาธิปไตยได้ แม้กระทั่งการศึกษารัฐศาสตร์โดยตรงในระดับอุดมศึกษาก็ตาม การเรียนการสอน ก็จะเน้นในทางปฏิบัติ หรือศิลปะในการปกครอง กล่าวคือ ทำอย่างไรจึงจะปกครองได้ดี ทำอย่างไรจึงจะเป็นข้าราชการได้ดี อันเป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญ¹ นอกจากนั้นบทบาทของสื่อมวลชนที่จะเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนนั้น

¹ "จุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง ก็คือ การฝึกอบรมให้คนออกไปรับราชการ และคอย ๆ สอดแทรกความคิดประชาธิปไตยให้กับบุคคลเหล่านี้ . . . นอกจากนี้ยังมีสถาบันที่สัมพันธ์โดยตรงกับวิชาบริหารรัฐกิจที่จะฝึกคนให้ไปเป็นข้าราชการ คือ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ . . ." ใน ดิฉิต ธีรเวคิน, "ระดับการพัฒนาทางวิชาการของวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย," รัฐศาสตร์สาร 2 (พฤษภาคม - ตุลาคม, 2517) : 33-53.

เป็นสิ่งที่หายาก ราชการส่วนใหญ่ของวิทยุโทรทัศน์ เป็นราชการบันเทิงที่ไร้สาระ และ
 สุกเอาเผากินอีกด้วย¹ แม้กระทั่งหนังสือพิมพ์ และวารสารต่าง ๆ ในท้องตลาด ก็มัก
 เป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง หนังสือพิมพ์รายวันส่วนใหญ่จะเน้นพาดหัวข่าว เรื่อง
 อาชญากรรมทางเพศ การฆาตกรรม การจับปล้น ฯลฯ จะมีข่าวและบทความทางการเมือง
 ก็เพียงเล็กน้อย ฉะนั้น การให้ความรู้ความเข้าใจการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย
 ของไทยในชีวิตประจำวันโดยผ่านสื่อสารมวลชนนั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้ การเปลี่ยน
 ทัศนคติ ความเชื่อของประชาชนให้แตกต่างไปจากลักษณะดั้งเดิม จึงไม่อาจเกิดขึ้นได้
 วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยจึงมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากลักษณะดั้งเดิม คือจะนิยมใน
 อำนาจเผด็จการ ไม่สนใจที่จะเข้าร่วมการเมือง ฯลฯ จึงยากที่ระบบประชาธิปไตยของ
 ไทยจะสำเร็จลงได้

การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดลักษณะวัฒนธรรมทาง
 การเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยมาแล้วนั้น อาจสรุปได้ว่า โครงสร้างและสภาพทาง
 เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองโดยทั่วไปอันเป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณ เช่น พระพุทธศาสนา
 และสถาบันการเมืองการปกครองของไทย ได้แก่ สถาบันทหาร และระบบราชการ ล้วนเป็น
 ปัจจัยที่ทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองไทย เป็นไปในแบบนิยมในอำนาจ ยึดถือระบบ
 อาวุโส นิยมในระบบเจ้าขุนมูลนาย ยอมรับในฐานะความแตกต่างทางสังคม และเศรษฐกิจ
 การถือว่าการเมืองเป็นเรื่องของหลวง มิใช่เรื่องของประชาชน กล่าวคือ อิทธิพลของ
 พุทธศาสนา ก่อให้เกิดลักษณะนิสัยของการอ่อนโยน เมตตาปรานี ไม่ทะเยอทะยาน มีการ
 เชื้อถือในลัทธิผีฟ้า เทวดา มีการผูกขาดครอบครองอำนาจการเมืองของทหาร และมีระบบ

¹ วรรณิการ์ อนันตชัย, "การสัมมนาแห่งชาติ วิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา,"
ยูงทอง (กรกฎาคม, 2512) : 43 อ้างใน พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, "วัฒนธรรมทาง
 การเมืองของครูในกรุงเทพมหานคร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท แผนกวิชาการปกครอง
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519) : 69.

ราชการ เป็นสถาบันหลักที่กำหนดวิถีชีวิต ค่านิยม ของประชาชน เป็นกลไกหลักในการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการให้ความรู้ทางการ เมืองแบบประชาธิปไตยยังขาดประสิทธิภาพอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ ย่อมทำให้เงื่อนไขประการสำคัญ อาทิ การยึดมั่นในความเสมอภาคทางสังคม การมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทย เป็นต้น ต้องขาดหายไปหรือไม่สมบูรณ์ จึงเป็นการยากที่ระบอบประชาธิปไตยของไทยจะสำเร็จลงได้ แต่เป็นการง่ายที่ระบอบเผด็จการแบบทหารจะคงอยู่

อาจกล่าวได้เช่นกันว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยนั้น ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ หลายปัจจัย การที่จะกล่าวว่าปัจจัยหนึ่งมีอิทธิพลเหนือปัจจัยหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่พูดได้ลำบาก แต่ในทางที่เป็นจริงแล้ว ปัจจัยแต่ละตัวนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน

ฉ. วัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย : รายงานวิจัยที่ผ่านมา

ได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขต่าง ๆ กับการมีอิทธิพลในการกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยมาแล้ว อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า มรดกทางประวัติศาสตร์ที่ดี สภาพโดยทั่วไปของสังคมไทยที่ดี พุทธศาสนาและบุคลิกภาพของคนไทยที่ดี บทบาทของสถาบันทางสังคม และระบบราชการที่ดี ฯลฯ เป็นปัจจัยที่ทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยไม่เป็นแบบประชาธิปไตย การอบรมกล่อมเกล่าในระดับต่าง ๆ รวมทั้งสถานะแห่งความเป็นจริงของสังคม มีอิทธิพลมากต่อการกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนคนไทยในแง่ของ ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม ประเพณี ที่สืบทอดกันมาแต่ประวัติศาสตร์ มีลักษณะที่เป็นแบบดั้งเดิม แม้ว่าชนส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษามากขึ้นก็ตาม แต่ก็ยังมีการขัดกันอยู่ในตัวเองระหว่างความเชื่อที่มีมาแต่เดิมกับแนวความคิดที่เป็นสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่า สิ่งที่สืบทอดต่อเนื่องมาแต่อดีตจะมีอิทธิพลมากกว่า จึงเป็นการยากที่จะเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่สะสม มีการต่อเนื่องมานาน การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จึงมีอุปสรรค กระนั้นก็ดี มีนักรัฐศาสตร์หลายท่านโดยได้คาดหวังไว้ว่า

อิทธิพลของการศึกษาคงจะมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง หรือสร้างการมีจิตใจแบบประชาธิปไตย หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยได้บ้าง จึงได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบในประเด็นดังกล่าว

สุจิต บุญบงการ¹ เมื่อ พ.ศ. 2510 ได้ศึกษาเปรียบเทียบนิสิตนักศึกษา 3 กลุ่ม คือ นิสิตที่เรียนทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ นิสิตที่เรียนทางสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ และนิสิตที่เรียนทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การวิจัยนี้ใช้นิสิตนักศึกษานี้สุกृतาย ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 372 คน เป็นประชากรกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า นิสิตนักศึกษามีความสนใจในทางการเมืองพอสมควร โดยเฉพาะ นิสิตนักศึกษากลุ่มแรก ผู้ที่เรียนทางรัฐศาสตร์ และ นิติศาสตร์ มีความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่านิสิตอีกสองพวก และยังพบอีกว่าอิทธิพลจากกระบวนการอบรมกล่อมเกลาในทางครอบครัว และจากสภาพของสังคมไทยโดยทั่วไปมีส่วนในการกำหนดทัศนคติและค่านิยมของนิสิตนักศึกษามาก แม้จะได้ศึกษาในสถาบันชั้นสูง 3 ปีแล้วก็ตาม นักศึกษายังมีทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพแบบเผด็จการ ทั้งนี้ เนื่องจากระบบ ลักษณะวิธีการศึกษา และสภาพสังคมในมหาวิทยาลัย มีอิทธิพลอยู่มาก ยิ่งกว่านั้นสุจิต ได้อธิบายว่า โดยทั่วไปการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากแหล่งผลิตนักวิชาชีพชั้นสูง การขาดอิสระเสรีภาพในทางวิชาการ รวมทั้งการที่มหาวิทยาลัยถูกครอบงำโดยระบบราชการ คือเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพล

¹ สุจิต บุญบงการ, "นิสิตนักศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองของไทย," วรรณไวทยากร : รัฐศาสตร์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514) ; และ Suchit Boonbongkarn, "Higher Education and Political Development in Thailand," (Unpublished Ph.D. Thesis, Fletcher School of Law and Diplomacy, 1968).

ทัศนคติของนักศึกษาส่วนใหญ่ที่ไม่สนใจการเมือง¹

ผลการศึกษาวิจัยดังกล่าว สัจิต ได้สรุปไว้ดังนี้ :

1. นิสิตนักศึกษาไทย เป็นผู้ที่มีความรู้และสนใจทางการเมืองพอสมควร โดยยอมรับว่า รัฐบาลมีความสำคัญและอิทธิพลต่อตน
2. ความสนใจทางการเมืองนั้น ยังไม่ถึงระดับที่จะทำให้นักศึกษาเหล่านั้น เป็นตัวนำของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และส่วนใหญ่ไม่หวังจะดำรงตำแหน่งทางการเมืองในอนาคต
3. นิสิตนักศึกษาไทย มีความไม่พอใจกับสถานการณ์บางอย่าง และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในระบบการเมือง
4. วัฒนธรรมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษา มีลักษณะของการขัดกันระหว่างบุคลิกภาพแบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ²

การศึกษาวิจัยของ ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้ศึกษาเรื่อง The Problems of Democracy in Thailand : A Study of Political Culture and Socialization of College Students โดยศึกษานิสิตนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งนักเรียนนายทหารทั้ง ทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ ผลการศึกษาวิจัยได้พบว่า นิสิตนักศึกษาไทยส่วนใหญ่ มีทัศนคติแบบประชาธิปไตยค่อนข้างสูง กล่าวคือ มีนักศึกษาถึงร้อยละ 64.17 ที่มีคะแนนรวมอยู่ในระดับสูงสุด (ตารางที่ 5)

¹ Ibid., : 19, 20-26.

² Ibid., : 11.

ตารางที่ 5

ระดับทัศนคติแบบประชาธิปไตยของนิสิตนักศึกษา

ค่า	ร้อยละของนักศึกษา					รวม
	10 - 17	17 - 25	26 - 34	35 - 42	43 - 50	
	0 - 11	1.82	33.93	54.45	9.73	100 %
	จ = 1	จ = 17	จ = 321	จ = 515	จ = 92	จ = 946

(จ = จำนวนนักศึกษา)

Source : Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand :
A Study of Political Culture and Socialization of
College Students, p. 120.

ทั้งนี้ ทินพันธุ์ นาคะตะ ได้ให้เหตุผลว่า เนื่องจากการศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้นักศึกษามีทัศนคติแบบประชาธิปไตย แตกต่างไปจากมวลชน คือ การศึกษามีส่วนสำคัญที่ทำให้ให้นักศึกษามีแนวความคิดและทัศนคติแบบตะวันตก¹ อย่างไรก็ตาม ทินพันธุ์ นาคะตะ ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า อิทธิพลของทัศนคติแบบดั้งเดิมความจารีตประเพณีก็มีอิทธิพลต่อทัศนคติของนักศึกษาอยู่มาก ทำให้นักศึกษาของไทยส่วนใหญ่มีทัศนคติแบบเผด็จการค่อนข้างสูง (ดูตารางที่ 6)

¹ Nakata, p. 121.

ตารางที่ 6

ระดับทัศนคติแบบเผด็จการของนิสิตนักศึกษา

ทำ	ร้อยละของนักศึกษา					รวม
	20 - 35	36 - 51	52 - 68	64 - 84	85 - 100	
	0.63	4.02	46.51	45.14	3.70	100 %
จ = 6	จ = 37	จ = 440	จ = 427	จ = 35	จ = 946	

(จ = จำนวนนักศึกษา)

Source : Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand, p. 139.

นอกจากนี้ ทินพันธุ ยังได้พบว่า การที่นักศึกษามีโอกาสได้ศึกษาสูงขึ้น มิได้ช่วยเพิ่มระดับของทัศนคติแบบประชาธิปไตย และก็ไม่ได้ช่วยลดระดับของทัศนคติแบบเผด็จการเลย¹ โดยได้สรุปว่า การที่มีลักษณะการขัดแย้งกันระหว่างทัศนคติแบบเผด็จการ และแบบประชาธิปไตยนั้น เป็นลักษณะร่วมของสังคมที่กำลังพัฒนาทุกสังคม

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญในหน้าที่พลเมือง ทินพันธุ นาคะตะ ได้พบว่า ระดับของการมีความสำคัญในหน้าที่พลเมืองของนิสิตนักศึกษาไทย มีลักษณะค่อนข้างสูง กล่าวคือ ร้อยละ 33.62 ของนักศึกษามีคะแนนรวมในระดับกลาง และร้อยละ 62.15 มีคะแนนรวมในระดับสูง² (ตารางที่ 7)

¹ Ibid., : 164, 167.

² Ibid., : 132.

ตารางที่ 7

ระดับของความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของนิสิตนักศึกษา

ร้อยละของนักศึกษา							
ค่า	9 - 15	16 - 22	23 - 31	32 - 38	39 - 45	สูง	รวม
	0.63	3.59	33.63	49.89	12.26		100 %
	จ = 6	จ = 34	จ = 318	จ = 472	จ = 116		จ = 946

Source : Thinapan Nakata, The Problems of Democracy in Thailand. p. 132.

ส่วน กมล สมวิเชียร¹ ได้เสนอบทความที่อธิบายลักษณะเด่น ๆ ของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย โดยอาศัยการสังเกตจากประสบการณ์ โดยได้อธิบายว่า เพื่อค้นหาวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย จำเป็นต้องศึกษาดัง กระบวนการเรียนรู้ของคนไทยซึ่งมีสามระยะ คือ ในระดับครอบครัว ในระดับที่เข้าไปมีความสัมพันธ์ทางสังคม และในระดับที่เข้ามาเรียนรู้ทางการเมืองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ในระดับครอบครัวนั้น สิ่งแวดล้อมในระยะนี้ได้แก่ พ่อ แม่ และ ญาติ ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงมีลักษณะง่าย ๆ ส่วนศาสนาพุทธซึ่งสอนให้เชื่อในกฎแห่งกรรม ทำให้การรวมตัวกันขึ้นเป็นกลุ่ม องค์การทำได้ยาก ยกเว้นการลงแขก ซึ่งเป็นกรรวมกลุ่มชั่วคราว ต่างคนต่าง เป็นอิสระ ก่อให้เกิดการยึดถือตัวบุคคล ไม่ยึดถือระเบียบแบบแผน รวมทั้งกฎหมายด้วย ในระดับต่อไป คือ

¹ กมล สมวิเชียร, "วัฒนธรรมทางการเมืองไทย กับการพัฒนาทางการเมือง," วรรณไวทยาการ : รัฐศาสตร์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514) : 48-50.

โรงเรียน หมอบาน และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ จะเริ่มเข้ามามีอิทธิพล โดยเฉพาะการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบราชการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทางไกลหรือใกล้จากศูนย์แห่งอำนาจ คือ กรุงเทพฯ ผู้เป็นตัวแทนใช้อำนาจทางราชการได้แก่ ครู ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ตำรวจ เจ้าหน้าที่อำเภอ ฯลฯ ในระยะสุดท้าย คือการเรียนรูระบบการเมืองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่ง กมล เห็นว่า การเรียนรู้ในระดับนี้ มีลักษณะจำกัดเฉพาะชนส่วนน้อยในกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใหญ่ ๆ เท่านั้น ซึ่งได้แก่ อาจารย์มหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษา กระบวนการเรียนรู้ในระยะนี้ มีอิทธิพลต่อมวลชนน้อยมาก ถ้าจะมีก็มีแนวโน้มไปในทางอำนาจนิยมมากกว่าอย่างอื่น มากกว่าความเสมอภาคและผลกรรม ซึ่งสิ่งนี้เป็นความจริงที่ปรากฏอยู่ทั่วไป

นอกจากนั้น ในหนังสือเรื่อง "ประชาธิปไตยกับสังคมไทย" กมล ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองของประชากรบางกลุ่มไว้ว่า ในค่านิยมของนักศึกษาไทยนั้น ค่านิยมอุปนิสัย ทัศนคติโลกและต่อสังคมของนิสิตนักศึกษา ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก และไม่ได้แตกต่างกันมากนักเช่นเดียวกันกับค่านิยมของนักเรียนมัธยม และมวลชนทั่วไป คือ นักศึกษาไทยส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะสนใจการเมือง มีค่านิยมแบบอนุรักษนิยม มีทัศนคติทั่วไปคล้ายคนไทยส่วนใหญ่ ผิดกับนักศึกษาในต่างประเทศ ส่วนมากมักมีค่านิยมแบบเจ้าคุณมคธิตที่เป็นเช่นนี้ เพราะความบกพร่องของมหาวิทยาลัยของไทย อันมีลักษณะไทย ๆ คือ ไม่ได้ตั้งขึ้นเพื่อค้นหาสุนทรียภาพอันล้ำลึกอย่างมหาวิทยาลัยในยุโรปและอเมริกา แต่ของเราตั้งหน้าตั้งตามลิตซาร์ ราชการออกไปรับใช้ระบบราชการ² ส่วนเนื้อหาสาระในการสอนก็เน้นหนักในด้านนำความรู้ไปปฏิบัติ ผู้สอนส่วนใหญ่ในมหาวิทยาลัยมีสภาพเป็นข้าราชการ ซึ่งต้องอยู่ในระเบียบวินัย ถูกขีดเส้นโดยระบบราชการ และถูกจำกัดเสรีภาพทางวิชาการ

¹ Ibid., : 53-4.

² สิปพนนท์ เกตุทัต, "บทบาทของมหาวิทยาลัยต่อการพัฒนาประเทศ," วรรณไวทยาการ (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2514) : 77 อ้างใน กมล สมวิเชียร, Ibid., : 81.

หรือการจัดหลักสูตรของมหาวิทยาลัย รวมทั้ง การเป็นเสือนอนกินของผู้สอนด้วย บรรยากาศของการศึกษาในระดับสูงแบบนี้ไม่สามารถก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากสังคมภายนอกได้¹

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2515 โดยได้ศึกษาวิจัยประชากร 3 กลุ่ม คือ ประชาชน ครู และพระสงฆ์ ผลการวิจัยสรุปได้คือ ประการแรก สถาบันครอบครัวไทย ไม่มีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะยังยึดถือระเบียบประเพณีอยู่อย่างเหนียวแน่น มีความไว้วางใจผู้นำโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ก็ไม่เอื้อต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพกสิกรรม มีรายได้น้อย คนไทยโดยทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองแบบฉิวเฉือน เพราะการอบรมกล่อมเกลาทางสังคมทุกระดับและทุกองค์การยังบกพร่องมาก ประการที่สอง สถาบันการศึกษาของไทยก็ไม่มีลักษณะที่เอื้อต่อการปกครองที่ประเทศไทยต้องการ เพราะประชาชนส่วนหนึ่งอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ รวมทั้งการศึกษาในโรงเรียนก็ไม่ได้ให้ความรู้แท้จริงเกี่ยวกับการเมืองแบบประชาธิปไตยให้แก่ักเรียน โดยมีจุดบกพร่องตั้งแต่ ครู แบบเรียน หลักสูตร วิธีการสอน ตลอดจนปรัชญาการศึกษาของไทย²

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นเพิ่มเติมอีก อาทิ ภรณ์ กীরติบุตร³ ชี้ว่า คนไทยเคารพและกตัญญูตามผู้มีวัยวุฒิสูง อานนท์ อากาภิรมย์ อธิบายว่า

¹ Ibid., : 82-4.

² คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานผลการวิจัยเรื่องลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย, : 153-70.

³ ภรณ์ กীরติบุตร, ผลสะท้อนทางสังคมของการพัฒนาในประเทศไทย (เอกสารวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อันดับที่ 175, 2517).

สังคมไทยเป็นสังคมของการยกย่องผู้มีคุณวุฒิ¹ รวมทั้ง คนไทยรักความเป็นอิสระ และชอบทำอะไรโดยลำพังตนเอง² รวมทั้ง เชื่อถือในโชคกลางและหัวโบราณ³ และ การศึกษาวิจัยของ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ พบว่า ครูไทยส่วนใหญ่มีทั้งวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ คือ มีลักษณะผสม และขัดแย้งกันระหว่างทัศนคติสองแบบ และพบว่า การศึกษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย⁴ และ สมศักดิ์ ส่งสัมพันธ์ พบว่า นิสิตนักศึกษาส่วนใหญ่ มีบทบาททางการ เมือง มีความรอบรู้ทางการ เมืองในระดับค่อนข้างสูง แต่ก็มีวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบเก่าแฝงอยู่ และยังคงมีอิทธิพลอย่างแน่นแฟ้น⁵

¹ อานนท์ อากาภิรมย์, คำบรรยายสังคมมนุษย์เบื้องต้น สังคมและวัฒนธรรมไทย (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2514) : 182.

² อุดล วิเชียรเจริญ, "ค่านิยมในสังคมไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 1 (มิถุนายน - ตุลาคม, 2517) : 140.

³ สินี กมนาวิน, อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติ ที่มีต่อวัฒนธรรมและสังคมไทย (เอกสารวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ฉบับที่ 233, 2517).

⁴ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, "วัฒนธรรมทางการ เมืองของครูในกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

⁵ สมศักดิ์ ส่งสัมพันธ์, "นิสิตนักศึกษา กับวัฒนธรรมทางการ เมืองประชาธิปไตย" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

อาจสรุปได้ว่า จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาได้พบว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยมีลักษณะทั้งแบบประชาธิปไตย และแบบเผด็จการ ซึ่งลักษณะทั้งสองนี้จะขัดกันและจะมีลักษณะค่อนข้างไปทางเผด็จการมากกว่าประชาธิปไตย อิทธิพลที่มีต่อการกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองได้แก่ กระบวนการอบรมกล่อมเกลาวัฒนธรรมทางการเมืองในระดับต่าง ๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน สถาบันทางสังคมต่าง ๆ เป็นต้น

หลังจากที่ได้ศึกษาและอธิบายถึงเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่กำหนดลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทย และได้อธิบายถึง ผลการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยแล้ว ก็จะได้ทำการศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของนักศึกษาในระดับปริญญาโท ในฐานะที่เป็นประชากรกลุ่มหนึ่ง ว่า นักศึกษาซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนและการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษาชั้นสูงสุดนั้น จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองในแบบใด เอื้ออำนวยต่อการยอมรับประชาธิปไตยหรือไม่ อย่างไร

ช. สรุป

เท่าที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นนั้นอาจสรุปได้ว่า ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองโดยทั่วไปของคนไทยนั้น จะถูกกำหนดโดยปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันเป็นมรดกตกทอดทางประวัติศาสตร์ และมีผลต่อสภาพสังคมโดยทั่วไป ในปัจจุบัน หลักคำสอนของพุทธศาสนาและบุคลิกภาพอุปนิสัยของคนไทย ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม ได้แก่ สถาบันทหาร และระบบราชการ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จะมีอิทธิพลแน่นอนในการกำหนดลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยให้มีลักษณะแบบดั้งเดิม ก็เป็นแบบจารีตประเพณีนิยมที่มีมานาน โดยอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับในอำนาจนิยม ระบบอาวุโส ระบบเจ้าขุนมูลนาย ความแตกต่างในสถานะภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ฯลฯ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ จะปฏิเสธหลักการแห่งความเสมอภาค หลักสิทธิเสรีภาพ ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย กล่าวถึงกันหนึ่ง ก็คือ

วัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย หรือการมีจิตใจแบบ ประชาธิปไตยของไทยต้อง ก
 ปีกั้นจากวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบดั้งเดิม แม้กระนั้นก็ตาม การแผ่ขยายวงกว้างใน
 ระบบการศึกษา อันเป็นผลมาจากอารยธรรมของตะวันตก และความทันสมัยของ เทคนิค
 วิทยาการต่าง ๆ ที่รับเข้ามาจากตะวันตก เป็นพลังอีกอันหนึ่งที่บีบบังคับ หรือกำหนดให้สังคม
 และประชาชนคนไทยต้องยอมรับวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตยอย่างหลีกเลี่ยง
 ไม่ได้ ดังจะเห็นได้จากรายงานการวิจัยที่ผ่านมา โดยอธิบายว่าเป็นเช่นนี้เพราะอิทธิพล
 ทางด้านการศึกษ ซึ่งสามารถสร้างและ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการ เมืองได้

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการ เมืองของคนไทย จึงมีลักษณะผสมระหว่างวัฒนธรรม
 การเมืองแบบเผด็จการ และ วัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย โดยลักษณะทั้ง
 สองนี้จะขัดแย้งกัน และอิทธิพลของวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมจะมีน้ำหนักมากกว่าวัฒนธรรมแบบ
 ประชาธิปไตย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษานั้นเป็นกลไกประการสำคัญที่มีอิทธิพล
 ต่อวัฒนธรรมทางการ เมือง จึงน่าจะพิจารณาได้แล้วว่า การศึกษาในระดับปริญญาโท ใน
 สังคมไทย จะมีอิทธิพลในการสร้างวัฒนธรรมทางการ เมืองแบบประชาธิปไตย หรือสามารถ
 เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมให้มีลักษณะเป็นแบบประชาธิปไตย ได้เพียงใด ซึ่งจะ
 เสนอผลการวิจัยให้ทราบในบทต่อไป.